

УДК 811.161.2'42:32

Н. В. Кондратенко

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри прикладної лінгвістики

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ МОВОЗНАВСТВІ

У статті розглянуто основні наукові підходи до аналізу політичного дискурсу в сучасній українській лінгвістиці. Визначено комунікативний, дискурсивний і лінгвопрагматичний підходи як пріоритетні для дослідження політичної комунікації. Обґрунтовано доцільність комунікативно зорієнтованих наукових розвідок для аналізу мовних одиниць, що функціонують у політичній комунікації. Простежено основні напрями мовознавчих досліджень у сучасному українському мовознавстві, пов'язані з вивченням політичного дискурсу.

Ключові слова: політичний дискурс, політична комунікація, методологія дослідження, комунікативно-дискурсивний підхід, лінгвопрагматика.

Актуальність проблеми. Сучасні дослідження українського політичного дискурсу потребують ґрунтовної методологічної бази з огляду на відсутність традицій у вивченні політичної комунікації в україністиці. Одним з пріоритетних підходів таких досліджень є комунікативно-дискурсивний, що передбачає залучення методології комунікативної лінгвістики, дискурсології та лінгвопрагматики. Комунікативно зорієнтовані наукові розвідки, що висвітлюють проблеми політичного дискурсу, пов'язані з аналізом вербальних і невербальних засобів політичної комунікації та вивченням мовних особистостей політиків-мовців; дискурсивний підхід зосереджено на функціонуванні мовних одиниць у політичному дискурсі, на семіотичних та соціальних параметрах політичної комунікації; лінгвопрагматичний підхід уможливує вивчення мовленнєвих жанрів, комунікативних стратегій і тактик політичного дискурсу. Проте комунікативно-дискурсивний підхід не вичерпується зазначеними проблемами, а є набагато ширшим. Він уможливує проведення комплексного дослідження сучасної політичної комунікації та скерований на аналіз мовних одиниць у дискурсивній діяльності людини. Для сучасного українського мовознавства цей підхід має стати пріоритетним під час вивчення політичної комунікації, однак потрібно окреслити основні галузі його використання та висвітлити визначальні тенденції розвитку комунікативно-дискурсивних досліджень.

Стан розроблення проблеми. Сучасне українське мовознавство активно розвиває нові напрями наукових досліджень, серед яких одне з визначальних

мість належить політичній лінгвістиці, що має тривалу історію вивчення за кордоном (див. праці зарубіжних учених Р. Барта, Т. А. ван Дейка, Р. Водак, В. Клемперера, Е. Лассан, У. Ліппмана, Г. Лассвелла та ін.). Одним із перших питань тоталітарної мови порушив у своєму романі Дж. Оруел, який запровадив поняття «новомови», активно обговорюване і сучасними мовознавцями (напр., М. А. Кронгаузом [4]). Навіть у російському мовознавстві в 90-х роках ХХ ст. було сформовано наукову школу політичної лінгвістики (О. Г. Алтунян, А. М. Баранов, А. Е. Будаєв, Ю. М. Караулов, Н. О. Купіна, О. Л. Михальова, П. Б. Паршин, О. М. Паршина, А. П. Чудінов, О. Й. Шейгал та ін.), про що свідчить низка ґрунтовних монографічних праць (див., напр.: [5], [7], [12], [6] тощо), навчальних видань (див.: [1], [2], [9], [10] тощо) та вагомими періодичні видання (напр., науковий журнал «Політична лінгвістика», що виходить за редакцією А. П. Чудінова). Проте в українистиці цей напрям мовознавчих студій перебуває все ще на стадії становлення (праці А. І. Башук, Л. О. Кудрявцевої, Т. Ю. Ковалевської, Н. В. Кутузи, Л. М. Синельникової, Л. О. Ставицької та ін.), хоч за останні десять років і підготовлено до захисту дисертації, присвячені окремим проблемам політичної комунікації: політичному дискурсу (Т. М. Ващук, Г. В. Касіян, С. Т. Онуфрив, К. С. Серажим), політичній мові (Л. П. Нагорна, А. А. Найчук, В. В. Петренко, О. І. Пушкар), вербальним аспектам політичного іміджу (Н. В. Петлюченко, О. О. Чорна), політичній метафоричності (Х. П. Дацишин), жанрам та комунікативним стратегіям політичного дискурсу (Л. І. Стрій, Д. Л. Шалацький, Л. М. Шевчук, І. А. Юшковець), політичній рекламі (А. В. Ковалевська, К. В. Луценко) тощо. Деякі проблеми політичної лінгвістики порушено в монографіях Л. Л. Славової, Н. В. Петлюченко, Г. Г. Почепцова, К. С. Серажим, О. М. Холода, Г. М. Яворської та ін., здебільшого виконаних на матеріалі російської або германських мов. Матеріал української мови, незважаючи на його новизну, актуальність і незвичайність, усе ще залишається переважно поза увагою дослідників. А. М. Шарова зазначала кілька років тому, що «проблематика політичної лінгвістики в українській науці на сьогодні не є розробленою у достатній мірі» [11, с. 116], проте і зараз ситуація принципово не змінилася. З огляду на це постає необхідність комплексного дослідження українського політичного дискурсу, методологічним підґрунтям для вивчення якого має стати комунікативно-дискурсивний підхід.

Мета статті – обґрунтувати релевантність комунікативно-дискурсивного підходу в дослідженні українського політичного дискурсу, що передбачає розв'язання таких **завдань**: визначити основні тенденції сучасної лінгвометодології; окреслити специфіку комунікативно-дискурсивного підходу; з'ясувати пріоритетні напрями комунікативно-дискурсивних досліджень політичного дискурсу.

Викладення основного матеріалу дослідження. Антропоцентризм сучасної науки протиставлений певною мірою принципу дискурсоцентризму, оскільки, на думку О. О. Селіванової, «з одного боку, людина є творцем мови, одним

із регуляторів мовних змін і мовного розвитку, користувачем мови в комунікації, з іншого, мова у вигляді численних дискурсивних практик конструює різні світи людської життєдіяльності, спотворюючи реальний світ, і визначає вчинки й оцінки людини та мовної спільноти» [8, с. 40–41]. Проте вважаємо, що антропоцентризм і дискурсоцентризм характеризують амбівалентність сучасного мовознавства, охоплюючи всі новітні наукові напрями і течії, оскільки дискурс конструюється носіями мови і одночасно сконструйовані дискурси впливають на свідомість і підсвідомість носіїв мови, тобто маємо тісний взаємозв'язок і взаємозумовленість цих двох методологічних принципів.

Поєднуючи обидва принципи, зазначимо, що політична лінгвістика, основним предметом дослідження якої є політичний дискурс – «конкретний вияв політичної комунікації, що передбачає актуалізацію політичного тексту в комунікативному акті взаємодії політичного суб'єкта (політика, політичної сили, влади) та політичного об'єкта (аудиторії, електорату, виборця)» [3, с. 12] має ґрунтуватися на комунікативно-дискурсивному науковому підході. Цей підхід представлений трьома групами наукових досліджень, що актуалізують різні аспекти комунікативно-дискурсивної діяльності людини.

1. Комунікативний підхід зосереджено на діалогічному спілкуванні комунікантів у політичному дискурсі, зокрема на вербальних аспектах спонтанного мовлення політиків, реалізації їх у спілкуванні як мовних особистостей і носіїв відповідних рис політичного іміджу. Зважаючи на це, в центрі уваги дослідників постають питання номінації в політичному тексті, особливостей індивідуального мовлення політиків як компонентів їх іміджу, проблеми політичної мови (лексики, граматики, стилістики).

Прикладом такого аналізу може бути дослідження лексичних неологізмів, що з'явилися в політичному дискурсі останнім часом, мають різне походження і семантику. Наприклад, відтопонімні лексеми негативної семантики: *Донбаус*, *Донбабве*, *Москвабад*, *Мордор*, *Гейропа*, *Дуганда*, *Лугандон* тощо. Вони використовуються не як офіційні найменування країн або територій, а як жаргонні, стилістично знижені, напр.: *Росія – країна Мордор* (Українська правда. 25.08.2015); *Лугандон відреагував на підписаний Порошенком закон заявою про повну незалежність* (Експрес. 18.03.2015). Відповідно від цих назв походять і оцінні номінації на позначення мешканців цих країн або територій: *лугандонці*, *гейропейці*, *мордорці* тощо: *Навіщо гейропейці малюють карикатури на пророка Магомета?* (Українська правда. 15.01.2015). Також інші знакові назви простору стають мотиваторами для номінативних одиниць: *Майдан*, *Кремль*, *Україна*, *Росія (Раши)* тощо, напр.: *майданці*, *майдауни*, *кремляди*, *укри*, *рашисти*: *На столичному ринку п'яні экс-майданівці збували гуманітарну тушонку для солдат* (ТСН. 5.07.2014); *Хто такі майдауни, укропи, ватники і «диванна сотня»?* (РІО. 2.10.2014). Відтопонімних номінацій утворено достатньо багато, оскільки вони представлені різними частинами мови, як-от: іменниками на позначення особи, що або проживає у відповідному регіоні чи на певній тери-

торії, або пов'язана з певним семіотичним простором: *євромайдановець, укр, америкос*; прикметниками, що вказують на ознаку за характеристикою знакового простору: *майданутий, ольгинський [троль], рашистський*; дієсловами: *майданити*.

Комунікативний підхід значною мірою орієнтований на вивчення особливостей функціонування мовних одиниць у політичному дискурсі, проте актуальні дослідження комунікативної проблематики скеровано на моделювання політичного іміджу та визначення сутнісних ознак мовленнєвої поведінки політиків, саме в цьому вбачаємо перспективність комунікативного підходу.

2. Дискурсивний підхід пов'язаний з виокремленням параметрів формування та функціонування політичного дискурсу (театральності, міфологізації, агональності, ритуальності тощо); з аналізом різних типів дискурсу, що корелюють із політичним (насамперед це рекламний дискурс і дискурс ЗМІ); з вивченням особливостей мовного маніпулювання в політичному дискурсі тощо.

Прикладом аналізу в межах дискурсивного підходу може слугувати розгляд політичних слоганів як особливого різновиду рекламного тексту. Наприклад, оцінно забарвлені слогани, що містять лексему «новий», набувають позитивного забарвлення в семантичному протиставленні *новий/старий*, де нове отожднюється з минулим і поганим, а нове – з майбутнім, напр.: П. Порошенко. *Жити по-новому*; О. Костусєв: *Новий рік. Новий мер*; Н. Королевська: *Нова економіка – нова країна, Нові лідери – нова країна*; Партія регіонів: *Будуємо нову країну*; І. Богословська: *Людям потрібна нова влада*. Протиставлення нового і старого зумовлює й аксіологічне протиставлення минулого/майбутнього в хронологічному аспекті, напр.: А. Яценюк. *Зміни майбутнє. Країну врятує продуктивне село*. Негативна оцінка усього того, що було в минулому, пов'язана з негативною оцінкою вчорашнього дня, минулих подій, оскільки позитивної семантики набуває все, що пов'язано з майбутнім, напр.: Комуністична партія України: *Голосуючи за Симоненко – обираєш завтрашній день!* У політичній рекламі фіксуємо аксіологічну тріаду *вчора / сьогодні / завтра* та відповідні похідні прикметники, при цьому позитивна оцінка пов'язана з майбутнім, а негативна – з минулим. Використання ж лексем на позначення теперішнього часу має оцінний потенціал лише в разі, коли сьогодення оцінюється як реалізоване майбутнє, напр.: Партія регіонів: *Покращення життя вже сьогодні*. Отже, аналіз політичних слоганів демонструє власне дискурсивний підхід, що характерний для вивчення особливостей дискурсів різних типів.

Вважаємо, що аналіз політичної реклами та текстів ЗМІ політичної тематики становитиме пріоритетні дослідження в межах дискурсивного підходу в політичній лінгвістиці.

3. Лінгвопрагматичний підхід до аналізу мовних фактів набув поширення в середині минулого століття у зв'язку з розвитком теорії мовленнєвих актів, насамперед представленої у працях Дж. Остіна та Дж. Сьорля і пов'язаної з виокремленням перформативних мовленнєвих актів. Подальше поширення

цих ідей у сучасній лінгвістиці пов'язано з теоріями непрямих мовленнєвих актів, комунікативної інтенції, мовленнєвих актів і мовленнєвих жанрів, комунікативних стратегій і тактик. Лінгвопрагматичні дослідження політичного дискурсу насамперед мають два вектори розвитку: по-перше, це вивчення мовленнєвих жанрів, представлених у політичній комунікації; по-друге, – аналіз комунікативних стратегій і тактик, а також особливостей мовленнєвої поведінки в політичному спілкуванні. Серед мовленнєвих жанрів політичної комунікації потрібно назвати політичні промови і виступи, політичні програми та біографії політиків, політичні анекдоти, політичні інтерв'ю тощо. Комунікативні стратегії і тактики здебільшого є реалізацією кооперативної або конфліктної поведінки політиків-мовців.

Традиційно в межах лінгвопрагматики розглядають перформативні висловлення, що характеризують насамперед ритуальні форми політичного дискурсу. Це привітання, побажання, клятви, обіцянки. Ритуальними політичними текстами є інавгураційна промова та новорічне звернення, проте елементи ритуалізації наявні й в інших текстах, напр.: *Як Президент і Головнокомандувач Збройних Сил України висловлюю шану й подяку всім ветеранам трагічної афганської війни та українським воїнам-миротворцям за відвагу, доблесть, вірність присязі і честі. Зичу всім міцного здоров'я, щастя й добра* (В. Ющенко). У таких випадках відсутній описовий елемент, а висловлення одночасно виступає мовленнєвим актом і відповідною дією, напр.: *...я міністр внутрішніх справ, і ще раз кажу: попри цей прикрий випадок, я гарантую громадянам порядок і законність на вулицях, і нікому ні з якого боку – політичного, етнічного, національного, регіонального, – не дозволю кинути виклик державі і законності в нашій країні* (Ю. Луценко). Політики обережно використовують перформативні дієслова, які є одночасно не лише вербальними, а й фактичними діями. Річ у тому, що інституційність політичної комунікації зумовлює фіксацію статусу комунікантів та їх політичних ролей, тому кожна фраза, висловлена політиками, зокрема висловлення перформативного характеру, сприймаються в контексті політичної взаємодії: політик виступає не звичайним мовцем, а носієм певних владних повноважень, тому він має відповідати за власні вербальні дії.

Лінгвопрагматичний підхід у перспективі передбачає на меті вивчення конкретних комунікативних прийомів відповідно до глобального наміру комунікантів, дослідження різних типів мовленнєвих жанрів політичного дискурсу, аналіз політичних перформативів та виокремлення мовленнєвих актів політичної взаємодії.

Висновки. Українська політична лінгвістика перебуває на стадії формування і становлення, оскільки дослідження ще не мають комплексного характеру, а окремі наукові розвідки є поодинокими. Зasadничим принципом аналізу українського політичного дискурсу є комунікативно-дискурсивний, представлений власне комунікативним, дискурсивним і лінгвопрагматичним напрямками. У межах цього методологічного принципу перебувають проблеми досліджен-

ня мовних одиниць (на рівні лексики, граматики і стилістики), мовленнєвих жанрів, суміжних дискурсивних типів, комунікативних стратегій і тактик, особливостей комунікативної взаємодії, вербальних аспектів політичного іміджу та мовних особистостей політиків. Опертя на комунікативно-дискурсивний підхід вважаємо передумовою розвитку політичної лінгвістики в українському мовознавстві.

Література

1. Будаев Э. В. Зарубежная политическая лингвистика : [учеб. пособие] / А. В. Будаев, А. П. Чудинов. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 252 с.
2. Будаев Э. В. Лингвистическая советология / Э. В. Будаев, А. П. Чудинов. – Екатеринбург : УрГПУ, 2009. – 291 с.
3. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс : текстуалізація реальності : [монографія] / Н. В. Кондратенко. – Одеса : Чорномор'я, 2007. – 156 с.
4. Кронгауз М. А. «Вырабатываются специальные слова ненависти» / М. А. Кронгауз // Новая газета. – 2014. – Вып. 103 (14.09.2014). [Электронный документ]. – URL : <http://www.novayagazeta.ru/society/65242.html>
5. Михалёва О. Л. Политический дискурс : Специфика манипулятивного воздействия / О. Л. Михалёва. – М. : КД ЛИБРОКОМ, 2009. – 256 с.
6. Паршина О. Н. Российская политическая речь : Теория и практика / О. Н. Паршина. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 232 с.
7. Романов А. А. Политическая лингвистика : функциональный подход / А. А. Романов. – М. : ИЯ РАН ; Тверь : ТвГУ, 2002. – 191 с.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : [підручник] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
9. Современная политическая коммуникация : [учеб. пособие] ; отв. ред. А. П. Чудинов. – Екатеринбург : Изд-во Уральского ун-та, 2009. – 292 с.
10. Чудинов А. П. Политическая лингвистика : [учеб. пособие] / А. П. Чудинов. – М. : Флинта : Наука, 2008. – 256 с.
11. Шарова А. М. Лінгвістичний вимір політичної інформації : становлення політичної лінгвістики [Електронний ресурс] / А. М. Шарова // Наукові праці : науково-методичний журнал. – Т. 110. – Вип. 97. Політологія. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – С. 110–117. – URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npchdu/Politology/2009_97/index.html
12. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса : [монография] / Е. И. Шейгал. – М. : Гнозис, 2004. – 326 с.

Статтю отримано 12.10.2015 р.

Кондратенко Н. В.

ЛИНГВОПРАГМАТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КОММУНИКАЦИИ В УКРАИНСКОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ

В статье рассмотрены научные подходы к изучению политического дискурса в современной украинской лингвистике. Выделены коммуникативный, дискурсивный и лингвопрагматический подходы как приоритетные для исследования политической коммуникации. Обоснована целесообразность коммуникативно нацеленных научных исследований анализа языковых единиц, функционирующих в политической коммуникации. Прослежены основные направления язы-

коведческих исследований в современном украинском языкознании, связанные с изучением политического дискурса.

Ключевые слова: *политический дискурс, политическая коммуникация, методология исследования, коммуникативно-дискурсивный подход, лингвопрагматика.*

Kondratenko N. V.

LINGUAL AND PRAGMATIC ASPECTS OF THE STUDY OF POLITICAL COMMUNICATION IN THE UKRAINIAN LINGUISTICS

The article is devoted to outlining the basic scientific approaches to the study of political discourse in modern Ukrainian linguistics. Defined communicative, and discursive approaches lingual pragmatic as a priority for political communication research. Expediency communicatively oriented scientific studies for the analysis of language units that operate in political communication. It traces the main directions of linguistic research in modern Ukrainian linguistics related to the study of political discourse.

Key words: *political discourse, political communication, research methodology, communicative and discursive approach, lingual pragmatic.*